

так и количественных), которая учитывает все характеристики в совокупности.

Ключевые слова: корреляционный анализ, типология лингвистических объектов, юмористическое стихотворение, текст, тип текста, подтип текста

P. DUK

THE STUDY OF LINGUISTIC OBJECTS THROUGH CORRELATION ANALYSIS METHODS

This paper considers the possibility of applying correlation analysis methods to linguistic objects based on the example of contemporary German humorous poems. When dealing with linguistic objects that exhibit a multi-structural set of qualitative and quantitative characteristics, the use of mathematical (statistical) methods, and in particular of the correlation procedure, allows for the construction of a typology, which simultaneously takes into account all the linguistic characteristics of the objects.

Key words: correlation analysis, typology of linguistic objects, humorous poem, text, text type, text subtype.

УДК 821.161.2 (045)

Людмила КОБЕЦЬ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМИ КАМКА У ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

У статті розглядається походження та лексико-семантичні особливості іменника **камка**, який зафіксований у писемних пам'ятках української мови XIV – першої половини XVII ст.

Ключові слова: писемні пам'ятки, українська мова, XIV–XVII ст., тематична група, запозичення.

Для дослідження історії розвитку української лексики у контексті слов'янського лексичного фонду слід приділити увагу окремим тематичним групам, які функціонували у певний історичний період. Однією з таких тематичних груп є «назви тканин».

Актуальність статті полягає у тому, що на сьогодні немає досліджень окремих лексем на позначення назв тканин, які вживалися в українських писемних пам'ятках XIV – першої половини XVII ст. **Мета** статті полягає в уточненні семантики лексеми *камка* в текстах досліджуваного періоду. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: визначити частоту вживання лексеми *камка* у писемних пам'ятках XIV – першої половини XVII ст., уточнити етимологію, простежити історію розвитку значення аналізованої лексеми у зазначений період, з'ясувати причини збереження або втрати цієї лексеми в українській та інших сучасних слов'янських мовах. **Основним джерелом** слугують писемні пам'ятки української мови XIV – першої половини XVII ст. (Густинський літопис, Львівський літопис, Грамоти XIV ст., Грамоти XV ст. та ін.).

Лексема *камка* характеризується невисокою частотою вживання у писемних пам'ятках української мови XIV – першої половини XVII ст. і належить до периферійної частини тематичної групи «назви тканин».

Найперше вживання досліджуваної лексеми зафіксовано у Львівській грамоті 1408 року: «а коли имуть купити татарскыи товаръ оу сочавѣ или шолкъ. или перець или **камхы** [...] или тебенкы. или темь>нѣ. или грецкый квасъ. от гривну оу сочавѣ по три гроши» [Гр 1408: 70]. Іменник *камка* зберігся також у Львівській грамоті 1460 року, Львівському літописі під 1476 і 1547 роками та в описі Черкаського замку 1552 року: «w(т) гривноу три гроши а коли имоу(т) коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу свчавѣ. или шо(л)коу или перець. и **ка(м)хи** или тебенкы или темн<нѣ или грецкы кфа(с) или имби(р) или перець. а wни абы платили w(т) гривноу три гроши мыто» [Гр 1460: 111]; «всѣмъ жалованіе свое отъ дорогихъ портъ, и отъ **камокъ**...» [*1476, ЛьЛ, арк. 466]; «И по совершени литоргія пошелъ великый царь Иванъ Васильевичъ самодръжець великыя Русія изъ Пречистыя, и постилаху по пути изъ церкви и до его хоромъ бархаты и **камкы**, кудѣ идяша великый самодръжець» [* 1547, ЛьЛ, арк. 666]; «Отъ корована, кгда з Орды идеть, старостѣ: **камка** Александрыйская на золоте, литра шолку, коверъ, тижъмы» [АЮЗР, Ч. VII, Т. I.: 82]. Контекст свідчить, що тканина *камка* – це дорога шовкова тканина, що експортувалася до Русі з татарських земель.

«Словник української мови», «Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.», «Словарь української мови» Б.Д. Грінченка, «Етимологічний словник української мови», «Матеріали для словаря древне-русского языка по письменным памятникам» І.І. Срезневського, «Этимологический словарь русского языка» О.Г. Преображенського, «Этимологический словарь русского языка» М. Фасмера та словники інших слов'янських мов засвідчують, що лексема *камка* є запозиченням. У словниках вказується на те, що в українську мову слово *камка* потрапило, швидше за все, із турецької і татарської мов: «турец. и татар. *kēmḫa* с перс. *kaščā*» [ГСл: 130], «из север. тюрк. *камка*, род материи» [Преобр., I: 327], «заимств. из тат., казах., кирг., алт. *камка* «ткань из шелка, похожая на атлас», тур. *kāmḫa*, крым.-тат. *kimḫa*, кит. происхождения» [Фасмер, 2: 174–175], «(тюрк. *kāmḫa*, *kimḫa*) турецька тканина» [ССтУМ, 1: 497], «запозичення з тюркської мови; тат. каз. кирг. алт.» [ЕСУМ, 2: 359], «камка старовинна іранська шовкова тканина» [СУМ, 4: 84], «узорчата турецька шовкова тканина» [ССтУМ, 1: 497], «китайська тканина, схожа на атлас» [ЕСУМ, 2: 359], «китайская шелковая материя» [Преобр., 1: 327], «шолковая китайская ткань съ разводами нынѣ малоупотребляемая» [Даль, 2: 203]. Як зазначає В.Клейн, тканина *камка* привозилась як із Заходу, так і зі Сходу, але батьківщина *камки* – Схід [4, с. 50]. На тюркське походження досліджуваної назви вказує О.Н. Шипова [Шипова: 157]. І. Огієнко та В. Клейн припускають, що дана номінація є запозиченням із перської мови [7, с. 29; 4, с. 50]. Зазначимо, що Персія вже з IV ст. мала своє шовководство, але більша частина шовку-сирцю імпортувалася із Китаю [9, с. 50], де *камка* «була однією із самих поширених шовкових тканин» ще у період Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.) [5, с. 9]. Непрямим свідченням іноземного походження назви *камка* є той факт, що лексема не зафіксована в жодному діалектному словнику української мови.

Торгівля тканинами відома ще з часів Київської Русі. Досліджуючи музейний текстиль, Т.В. Мінжуліна пише: «Особливе місце в Київській Русі належало торгівлі. Держава закуповувала золототкані тканини, а також оксамит, шовк, парчу, паволоки, тафту, *камку* та ін.» [6, с. 11]. У середньовічну Русь майже всі шовкові тканини привозили турецькі та російські купці, а також

вони потрапляли як дари від східних правителів [10, с. 67]; «з предметів розкоші (з Росії на Україну) у часи Середньовіччя привозились дороге хутро, особливо соболине, дорогі тканини – кармазини й камки» [3, с. 285].

Уявлення про зовнішній вигляд тканини камки дають словники: «шелковая узорчатая ткань», «ткань из шелка, похожая на атлас» [Фасмер, 2: 174–175], «шолковая китайская ткань съ разводами» [Даль, 2: 230], «шелковая материя», «шелковая узорчатая ткань», «родъ материи, подобный атласу» [Преобр., 1: 327], «шелковая цвѣтная ткань съ разводами» [Срезнев., 1: 605], «узорчата турецька шовкова тканина» [ССТУМ, 1: 497], «шовкова тканина з кольоровими визерунками» [СУМ, 4: 84], «тканина, схожа на атлас» [ЕСУМ, 2: 359], «шелковая цвѣтная ткань съ разными узорами и разводами» [9, с. 45], «шелковая цветная ткань с узорами» [Шипова: 157], «старовинна шовкова візерункова тканина» [12, с. 297]. Дещо інший вигляд мала камка, що виготовлялася у Китаї. Тканина камка китайського походження – це однотонна шовкова тканина. Е. Лубо-Лисниченко вказує на спосіб виготовлення камки: «Як і всі однокольорові тканини, камку фарбували після виготовлення. Виготовлення камки було простішим, ніж виготовлення багатокольорових шовкових тканин» [5, с. 9], оскільки виварка і фарбування ниток проводилося до ткання, а це ускладнювало і затягувало процес виготовлення [5, с. 9]. Однак історик Є.В. Славутич, досліджуючи військовий костюм часів Гетьманщини чомусь зазначає, що «камка китайська – високого гатунку, характерна узором, притаманним китайському мистецтву» [9, с. 145]. В Ермітажі зберігається 8 зразків камки (однотонна тканина) ханського періоду (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.), які були знайдені під час археологічних робіт на території Росії 1842 р. Фрагменти камки знайдені у тайниках Десятинної церкви у Києві, однак це старовинні багатокольорові тканини. На сьогодні вони зберігаються в одній із експозицій в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику [1].

Про те, що тканина камка належить до розряду шовкових, пише М.В. Фехнер: «Казвин і Кашан – самі жваві в торговому відношенні міста країни (Ірану). Останні були багатими різноманітними товарами: шовковими тканинами (бархат, обяр, камка)» [11, с. 27]. Дослідниця М.В. Фехнер тканину камку описує

як «цупку, доволі товсту тканину, однокольорову або багатокольорову з однаковим візерунком на обидві сторони» [11, с. 68]. Цієї думки притримується й Є.В. Славутич і додає, що тканина камка «має китайське або індійське походження. Вироблялася камка в багатьох країнах Сходу і Європи, а найбільше в Італії і Туреччині» [9, с. 145]. Також дослідник характерною рисою камки називає «наявність як в основі, так і в пітканні товстих шовкових ниток майже однакової товщини, які в переплетенні не мають правильного чергування між собою, завдяки чому отримується поява глянцевого узору на матовому тлі чи навпаки. В рідких випадках у пітканні вводились підкладним човником нитки пряденого золота чи срібла. У цьому випадку камка звалася „золотною”» [9, с. 145–146].

Дослідниця М.В. Фехнер зазначає, що тканина з назвою камка була декількох видів і за основу класифікації бере місце виготовлення тканини: бурська (із м. Бруси), царградська, шамська (Шам – назва Сирії), мисюрська (Мисюр – назва Єгипту), адамашка (із Дамаска), амаська (із м. Амасії). М.В. Фехнер виокремлює тканину з назвою *камка кафинська*, причому назва вказує на не місце виготовлення тканини, а на місто, з якого вона експортувалася [11, с. 68]. Дослідник В.Клейн виділяє венеційську, гирейську, кизилбашську, китайську, астрадамську, німецьку камку [4, с. 50] та камку, яка привозилась із Заходу – «ангулінна камка», що виготовлялася у Франції [4, с. 52]. Беручи за основу класифікації візерунок, В.Клейн виокремлює «картату, смугасту, лускату, мілкотравну, хрущату» камку [4, с. 50]. Очевидним є те, що тканина камка мала різну текстуру і зовнішній вигляд залежно від місця виготовлення.

Свідчення того, що шовкові тканини були привозним крамом зі Сходу, знаходимо у М.Ф. Фехнер, яка, спираючись на джерела, описує тогочасні торговельні шляхи: «Київ багатий на іноземний товар, оскільки немає шляху більш звичайного, як древня, давно проложена і добре відома дорога, що веде [...] на Таванський перевіз на Дніпрі, а звідти – степом у Київ; по цій дорозі відправляють з Азії, Персії, Індії, Аравії і Сирії на північ [...] всі східні товари: дороге каміння, шовк, шовкові тканини» [11, с. 17]. Дослідник писемних пам'яток української мови В.Й. Горобець

також вказує на те, що «шовкові тканини аж до XVIII ст. залишаються на Україні привозним крамом» [2].

У пам'ятках української писемності XIV – першої половини XVII ст. наявні два варіанти написання досліджуваної лексеми: *камка* і *камха*. Це засвідчено в деяких словникових статтях. Запозичення з китайської мови подають із написанням *камка* (BEW, 2: 477; Преобр., I: 327), запозичення із перської мови – із написанням *камха* [ГСл: 130].

У словниках вказано на те, що якщо наголос у досліджуваній лексемі падає на перший склад, то під цією назвою мається на увазі головний жіночий убір [Грінченко, 2: 213] або морська трава [СУМ, 4: 84], якщо на другий – старовинна іранська шовкова тканина [СУМ, 4: 84]. Проте Є.І. Шевченко подає лексему *камка* як «старовинну шовкову візерункову тканину» з наголосом на першому складі [11, с. 297].

Словники засвідчують, що досліджувана назва в українських і російських пам'ятках писемності вперше зафіксована майже одночасно. У російській мові досліджувана лексема має багато іменникових та прикметникових похідних, утворених від *камка*: *камчатка*, *камчатник* – тканина, з якої виготовляли столову білизну та рушники [Даль, 2: 203], *камчица*, *камочка*, *камчишка* [СлРЯ XI–XVII, 7: 48–50], *камчатый*, *камчатный* [СлРЯ XI – XVII, 7: 48–50].

Лексема *камка* зафіксована в усіх східнослов'янських мовах: українській [СУМ, 4: 84], російській [Срезнев., 1: 605; Фасмер, 2: 174–175; Даль, 2: 203], білоруській [РБС, 1: 606]. Зазначимо, що ця назва не входить до ядра словникового складу української мови, яке об'єднує, як споконвічно українські слова, так і численні групи запозичених слів.

Отже, назва *камка* зафіксована у писемних пам'ятках української мови з початку XV до другої половини XVI ст. і вживалася на позначення шовкової тканини, яка, залежно від способу ткання, могла бути як однотонною, так і з візерунком. Лексема *камка* має місце переважно у тих фрагментах писемних пам'яток, де йдеться про торгівельні відносини. Тканина *камка* привозилася на територію тогочасної України з турецько-татарських земель, де вона і виготовлялася. Лексема *камка* на

позначення шовкової тканини знаходить продовження в сучасній українській та інших східнослов'янських мовах.

Словники

Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь украинского языка: в 4-х т. – Т. 2. – К., 1908. – 578 с.

ГСл – Горяевъ Н.В. Сравнительный этимологический словарь русского языка. – Тифлисъ, 1896.–308 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук та ін.]. – Т. 2. – К., 1985.– 573 с.

Преобр. – Преображенский А. Этимологический словарь русского языка: в 2 т. — Т. 1. – М., 1910 – 1914.– 716 с.

РБС – Русско-белорусский словарь: [Более 108000 слов. В 2-х т.] / [ред. К.К. Атрахович (Кондрат Крапива)]. – Т. 1. – Минск, 1982. – 648 с.

СлРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. в 27 т. / [редкол. С.Г. Бархударов, Г.А. Богатова и др.]. – Т. 7. – 512 с.

Срезнев. – И.И. Срезневский Матеріали для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ. – Спб., 1893 – Т.1 – 771 с.

ССТУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст./ У 2-х т./ Ред. кол.: Л.Л. Гумецька /гол. ред./ та ін.– К., Наукова думка, 1977. – Т.1. – 630 с.

СУМ – Словник української мови. –К., Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т.–Т. 2. – М., 1986. – 672 с.

Шипова – Шипова Е.Н. Словарь тюркизмов в русском языке. – Алма-Ата, 1976. – 312 с.

BEW – Slavisches etymologisches Wörterbuch, von E. Berneker. Heidelberg. 1908. Lieferung 2. – P. 477.

Джерела

*1476, Лвл, арк. 466 – Львовская Лһтопись. Ч. 1. // Полное собрание русских лһтописей изданное по высочайшему повелһнию

императорскою археографическою комиссією. – Т. 20. – С.-Петербургъ, 1910. – С. 418.

*1547, ЛьвЛ, арк. 666– Львовская Лнтопись. Ч. 2. // Полное собрание русских лнтописей изданное по высочайшему повелінію императорскою археографическою комиссією. – Т. 20. – С.-Петербургъ, 1914. – С. 469.

Гр 1408 – Олександр воєвода надає привілеї львівським купцям на вільну торгівлю в Молдавії і встановлює мито на кожен з видів товару // Українські грамоти XVст. – Уклад. В. Русанівський; відп. ред. М. Пешак. – К., 1965. – С. 70.

Гр 1460 – Воєвода Стефан (Великий) підтверджує привілеї львівським купцям на вільну торгівлю, одержані від його дядька воєводи Стефана, і встановлює мито на кожен з видів товару // Українські грамоти XVст. – Уклад. В. Русанівський; відп. ред. М. Пешак. – К., 1965. – С. 163.

АЮЗР Ч. VII, Т. I. – Описаніе Черкасского замка. 1552 года. Февраль – Мартъ // Литовская метрика; книга переписуей №6, листъ 1–14. // Архивъ Юго-Западной России, издаваемый временной комиссіей для разбора древних актов. – Ч. VII. – Т. I. – К., 1886. – С. 82

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вклади і вкладники Успенського собору Києва-Печерської Лаври XVI – початку XX століття (сакральні тканини і вироби із металу у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника). Каталог. – К., 2005. – 103 с.

2. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 4. – С. 53 – 59.

3. Історія Української РСР. – Т. 1. – К., 1977. – 444 с.

4. Клейн В. Иноземные ткани, бытовавшие в России до XVIII в., и их терминологія. – М., 1925. – 66 с.

5. Лубо-Лисниченко Е. Древние китайские шелковые ткани и вышивка V в. до н.э. – III в. н.э. – Ленинград, 1961. – 66 с.

6. Мінжуліна Т.В. Дослідження і реставрація музейного текстилю. – К., 2004. – 176 с.

7. Огиенко И. Иноземные элементы в русском языке. – К., 1915. – 140 с.
8. Савваитов П. Описание старинных русских утварей, одежды, оружия, ратных доспехов и конского прибора. – Спб., 1896. – 184 с.
9. Славутич Є.В. Військовий костюм в Гетьманщині: історико-уніформологічне дослідження. Додатки. – Дис. канд. істор. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – К., 2008. – 423 с.
10. Соболев Н.Н. Очерки по истории украшения тканей. – М.-Л., 1934. – 424 с.
11. Фехнер М.В. Торговля русского государства со странами Востока в XVI веке. – М., 1956. – 122 с.
12. Шевченко Є.І. Українська народна тканина. – К.: Артанія, 1999. – 416 с.

Л. КОБЕЦ

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛЕКСЕМЫ КАМКА В ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА XIV – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВЕКА

В статье рассматривается происхождение и лексико-семантические особенности существительного **камка**, который зафиксирован в письменных памятниках украинского языка XIV – первой половины XVII ст.

Ключевые слова: письменные пам'ятники, украинский язык, XIV – XVII вв., тематическая группа, заимствование.

L. KOBETS

FUNCTIONING OF LEXEME КАМКА IN WRITING SIGHTS OF UKRAINIAN OF XIV – THE FIRST HALF XVII CENTURY

In the article an origin and lexico-semantic features of noun are examined **камка**, that is fixed in monuments of the written language of Ukrainian of XIV – the first half of XVII of century.

Key words: monuments of the written language, Ukrainian, XIV – XVII of century, thematic group, borrowing.